

ONS GROEIBOEKJE

KLAS(SEN)/TUINGROEP:

LEERKRACHTEN /KLEUTERLEID(ST)ERS:

-
-
-

TUINHULP:

-
-
-

ONZE TUINNAAM

GROENE vingers krijg je ...
door ZWARTE aarde aan je handen!

INHOUD

1. ZIE ZE GROEIEN

- 1.1 De campagne
- 1.2 De groeikit
- 1.3 De website ziezegroeien.be en sociale media
- 1.4 Van klas-naar schoolproject
- 1.5 Met mijn klas aan de slag
- 1.6 Waar vind je nog meer informatie en ondersteuning?

2. TUININRICHTING

- 2.1 Wat willen we kweken
- 2.2 Waar komt de tuin?
- 2.3 Tuinieren in volle grond
- 2.4 Vierkante meter tuin of tuin in potten
- 2.5 Woekeren met ruimte
- 2.6 Kringloopdenken

3. STAP VOOR STAP

- 3.1 Opstart binnen
- 3.2 Opstart buiten
- 3.3 Verzorging
- 3.4 Tijden van overvloed: oogsten en verwerken

4. HAAL MEER UIT JE TUIN

- 4.1 Paddenstoelenhoekje
- 4.2 Lekker spannend: Wildpluksla en bloementhee
- 4.3 Tuinieren zonder grenzen
- 4.4 Extra muros

5. NOTA'S

1. ZIE ZE GROEIEN

1.1 DE CAMPAGNE

'ZIE ZE GROEIEN' = SAMEN GROEIEN

Zie ze groeien is een campagne rond tuinieren in het basisonderwijs. Het doel is kinderen kennis en vaardigheden bij te brengen van een duurzame voedselproductie, én ze te laten genieten van werken in de tuin. We sluiten hiermee aan bij een traditie die ongeveer 9.000 jaar geleden begon ...

'Kinderen die hun talenten niet zo makkelijk in de klas kunnen etaleren, nemen die kans vaak tijdens het tuinieren. Een schouderklopje daarvoor en je ziet ze groeien ...'
(Een tuinhulp)

GROEN, ...

Zie Ze Groeien biedt groeikansen aan je kleuters of leerlingen, je schoolgemeenschap en ja, ook aan de gewassen in je tuin: **groenten** en kruiden of zelfs fruit.

GEZOND, ...

Kinderen zijn altijd blij wanneer ze in de tuin mogen werken. Ze zijn super fier op hun oogst. Ze leren samenwerken, zorg dragen, steken iets op over **gezonde** groenten, duurzame voeding en de natuur. Heel wat van je leerlingen krijgen deze kansen nog nauwelijks.

EN GEZELLIG

Leerkrachten, kinderen en tuinhulpers werken allemaal samen in de gezonde buitenlucht aan een groenere omgeving. Bij het wroeten met de blote handen in de aarde komen blijkbaar ook geluksstoffen vrij in de hersenen. **Gezellig** toch?

'Mijn kind vertelt nooit over school, behalve na tuinwerk. Dan moet ik altijd komen kijken.'
(Een mama)

1.2 DE GROEIKIT

De Groeikit is een **startpakket** met zaden, een zaaikalender, en **off- en online hulpmiddelen** om met je leerlingen aan de slag te gaan in en rond de moestuin.

In het groeiboekje vind je voldoende (basis)informatie om een tuinproject op te zetten: waar komt de moestuin, wat kunnen we zaaien en planten, wanneer beginnen we er aan, welke stappen ondernemen we, kunnen we ook iets met een kleine oppervlakte, hoe werk ik met de allerkleinsten ... Daarnaast vinden zowel beginnende als meer ervaren schooltuiniers inspiratie voor extra mogelijkheden.

HAD JE HET AL GEMERKT? AL DE ZADEN IN DE GROEIKIT ZIJN BIO!

De biologische land- en tuinbouw wil zo milieuvriendelijk mogelijk werken. Daarom dragen bio-boeren goed zorg voor de bodem, bewaken ze de biodiversiteit op en rond hun akkers en gebruiken ze enkel natuurlijke bestrijdingsmiddelen. Kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen zijn niet toegelaten.

Ook in de schooltuin kan alles groeien **met respect voor milieu en klimaat!** Gebruik compost of bio-potgrond, en geen turf om de bodem te verbeteren (zie 2.2). Pesticiden zijn uit den boze in een gezonde en kindveilige tuin.

Biozaden zijn afkomstig van planten die biologisch opgekweekt worden. Naarmate de zaden rijp zijn, worden ze met de hand geoogst. Dat gebeurt verschillende malen. Daardoor zijn ze iets duurder.

Niet-biologische zaden worden vaak machinaal geoogst. Om ervoor te zorgen dat alle planten tegelijk oogstrijp zijn, gebruikt men groeiregulatoren. Om te vermijden dat er onkruidzaden in de oogst zitten, bestrijdt men de ongewenste planten met onkruidverdelgers. De zaden krijgen een chemische behandeling met schimmelbestrijders en/of kiemremmers. Daardoor zijn ze ongeschikt om kiemen te kweken (zie p. 15).

VOEL JE JE ALS LEERKRACHT (NOG) GEEN EXPERT?

No problemo!

Groei rustig mee met de kinderen en de plantjes!

Je inkomsten hangen er niet van af. En ... zelfs een mislukking is leerrijk.

Probeer eerst de eenvoudige dingen met de meeste kans op succes.

Later kan je al eens een uitdaging aangaan.

1.3 DE WEBSITE ZIEZEGROEIEN.BE EN SOCIALE MEDIA

Via de **website** bieden we educatief materiaal aan om met je leerlingen in en rond de moestuin te werken.

De **Facebook pagina 'Zie ze groeien / Regardez-les pousser'** brengt nieuws over het project en uit de moestuin, advies en ideeën.

Je kan ook lid worden van de **leerkrachtengroep 'Zie ze groeien – moestuin op school'** om je successen en mislukkingen te delen en tips uit te wisselen.

1.4 VAN KLAS- NAAR SCHOOLPROJECT

In sommige scholen gaat de moestuin al een hele tijd mee, elders is het project nieuw, of is het verwaterd. Soms is één klas actief in de schooltuin, elders is het een schoolbreed gebeuren.

Vaak loont het toch de moeite met het ganse team eens te reflecteren over de plaats van de tuin in het schoolgebeuren en te bekijken hoe het tuinproject past in het schoolwerkplan. Je zoekt dan antwoorden op onder andere volgende vragen – en die antwoorden kunnen per school verschillen:

- Hoe nemen we het tuinieren op binnen het curriculum?
- Welke klassen worden op welke manier betrokken?
- Wanneer introduceren we het tuinieren, waar en hoe verdiepen we het thema?
- Wie beheert het werkmateriaal?
- Hoe betrekken we ouders of sympathisanten?
- Op welk(e) budget /subsidies kunnen we een beroep doen?
- Vanuit welke leer- of ontwikkelingsdoelen kunnen we leertijd in de tuin verantwoorden (denk ook aan taal, MuVo, sociale vaardigheden, techniek enz.)?

VOOR DE ALGEMENE ORGANISATIE GEVEN WE ALVAST ENKELE VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK:

- Elke klas heeft een eigen tuintje, soms kweken ze dan één soort groenten.
- Eén klas beheert de moestuin, een andere de kruidentuin of de (klein)fruituin.
- De school begeleidt een groepje vrijwilligers tijdens bepaalde speeltijden.
- Het tuinwerk is klasdoorbrekend vb. een leerling uit het vijfde leerjaar naast een leerling uit het tweede.
- Een aantal scholen hebben mooie ervaringen met het samenwerken met een dienstencentrum voor senioren, met een wijkinitiatief of tuinouders. Dit biedt meteen perspectieven voor de verzorging tijdens de vakanties.

1.5 MET MIJN KLAS AAN DE SLAG

Meer dan twintig leerlingen in je klas, en 1 moestuin ... Misschien wil je als leerkracht graag moestuinieren, maar zie je het praktisch niet meteen goedkomen ...?

Uiteraard zijn 40 vroetende handen tegelijk (en trappelende voeten) in een kleine moestuin, te veel van het goede. Maar dat betekent niet dat je niet met je hele klas aan de slag kan!

Deel de leerlingen in groepjes, en voorzie flankerende activiteiten zodat ze elkaar niet voor de voeten lopen. Of je met een beurtrol werkt, of de leerlingen laat kiezen wat ze graag doen, staat je helemaal vrij. De activiteiten kunnen in **verschillende leerdomeinen** kaderen, en de leerlingen een **verschillende rol** geven:

DE BIOLOOG - BIODIVERSITEIT IN KAART BRENGEN

Neem loeppotjes mee om diertjes te bestuderen! Of laat oudere leerlingen een smartphone of tablet gebruiken (eventueel met een app zoals ObsIdentify) in de tuin, en laat hen het groeiende en krioelende leven op beeld vastleggen.

DE TUINARCHITECT - MEE DENKEN OVER DE VERDERE STAPPEN IN DE TUIN

Leerlingen van de derde graad kunnen de tuin opmeten ([zie Velt handleiding schoolmoestuin](#)), een grondplan tekenen, en nadenken, dromen en inkleuren wat er met braakliggende grond of verloren hoekjes kan gebeuren.

DE DIERENLIEFHEBBER – IN HET BOVENSTAAND ONTWERP KAN PLAATS INGEVULD WORDEN VOOR EEN INSECTENHOTEL, EEN BIJENBAD, EEN VOGELVOEDERTAFEL, EEN EGELHUIS ...

Eens beslist is dat deze zaken er komen, kunnen leerlingen deze maken en installeren (samen met een klusjesman of (groot)ouder?) of opzoekwerk op het internet doen om prijzen te vergelijken en een voorstel te doen aan het schoolteam om ze te bestellen.

DE CREATIEVELING – OOK DIE KAN HELPEN IN DE TUIN!

Bijvoorbeeld plantenstekers knutselen om aan te duiden wat er waar groeit. Of een verslag maken van de activiteiten voor de schoolblog. Of brainstormen over een oogstfeest op het einde van het jaar.

DE WETENSCHAPPER

Op ziezegroeien.be en ook bij Velt, vind je verschillende experimentjes die je kan opzetten, om meer te leren over hoe planten groeien, over de bodem, over biodiversiteit ...

AANDACHTPUNTEN VOOR KLEUTERS

- Met de allerkleinsten (instappers en 1ste klasje) is zaaien moeilijk en kan je beter planten: ui, sla, selder of kool en aardappel. Binnen kan je eventueel wel iets voorzaaien dat snel ontkiemt: vb. sla, tuinboon, zonnebloem, pompoen of spruitgroenten voor eetbare kiemen. Ga elke morgen samen kijken of er al iets veranderd is.
- Leer de kleuters vanop het pad te werken en vermijd betreding van het perceel.
- Werk in kleine groepjes: een tuinhulp of een stagiaire kan hier het verschil maken. De wachtende kinderen kunnen groenten tekenen met stoepkrijt, een stukje harken, plantpotjes vullen, groentjes proeven enz.

- Fijne motoriek en grote zaden ... Boontjes, komkommerzaden e.d. zijn makkelijk te hanteren door kleuters. De fijnere zaden vergen al wat meer handigheid. Hiervoor gebruik je best het zaaihulpje.
- Geurige kruiden zijn een aanrader bij kleuters. De meerjarige soorten gaan lang mee en vragen maar beperkt onderhoud (vb. tijm, rozemarijn, salie, oregano, dragon). Ze zijn bruikbaar bij activiteiten rond de zintuigen (vb. stukje laten ruiken en de plant gaan zoeken) en tijdens spel (koken en eten, winkeltje)

Heb je zelf iets uitgetrueerd voor de praktische organisatie op school óf op klasniveau, dat anderen ook zou kunnen helpen? We horen graag jullie ervaringen via ziezegroeien@goodplanet.be!

1.6 WAAR VIND JE NOG MEER INFORMATIE EN ONDERSTEUNING?

VELT

Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren (VELT) biedt op www.schoolmoestuin.be heel wat technische en didactische informatie. Er is een uitgebreide handleiding voor de opstart van een schoolmoestuin. Verder geeft VELT advies en begeleiding en een workshop voor leerkrachten en ouders.

Info en voorwaarden: scholenwerking@velt.be

SCHOOLTUINEN

Van maart tot juni wordt er weer volop gespit, gezaaid, geschoffeld, gewied, geplant en geoogst in de schooltuinen. Tientallen vrijwilligers van Landelijke Gilden, papa's, mama's of opa's en oma's worden daarbij ingeschakeld om samen met de kinderen het tuinieren onder de knie te krijgen. Samen gaan ze weer experimenteren en proberen, nieuwe groenten ontdekken, duizendpoten vangen, vlinders observeren, compost maken of zonnebloemen kweken. Een schooltuinseizoen begint in maart en stopt in juni. De inschrijvingen lopen van september tot december. Landelijke Gilden biedt een stevige ondersteuning (financieel en educatief).

Lees meer op www.landelijkegilden.be/schooltuin.

LEEFMILIEU BRUSSEL

Scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen beroep doen op projectondersteuning en opleidingen moestuinieren via [Leefmilieu Brussel](http://Leefmilieu.Brussel).

MOS

Je MOS begeleider helpt je bij het opzetten van duurzame projecten.

Bepaalde provincies (en gemeenten) bieden subsidies voor natuur op school, o.a. ook de opstart van een moes- of fruittuin. Neem [hier](#) zeker eens een kijkje.

2. TUININRICHTING

2.1 WAT WILLEN WE KWEKEN?

GROENTEN

Bij 'moestuï' denken we vooral aan groenten: bladgroenten zoals sla of spinazie, wortel- en knolgewassen zoals rapen of bieten, vruchtgewassen zoals tomaten of pompoenen, ...*

Groenten kweken is leuk én leerrijk:

- Kinderen leren groenten op een andere manier kennen, het is spannend, verrassend en soms zelfs spectaculair om te zien hoe de groenten tevoorschijn komen!
- Groenten geven heel veel mogelijkheden in de keuken. Of het nu soep, een slaatje of een tussendoortje is: vaak zijn kinderen meer bereid om te proeven als het zelf gekweekt en klaargemaakt is!

KRUIDEN

Kruiden ogen misschien minder spectaculair, maar hebben zeker andere kwaliteiten:

- Kruiden vragen minder onderhoud, zijn vaak meerjarig of zaaien zichzelf vlot uit*
- Bloeiende kruiden helpen de insecten om het jaar rond voedsel te vinden
- Ze lenen zich tot allerlei toepassingen in de keuken en voor cosmetica
- Kruiden hebben interessante geuren voor sensorische activiteiten met kleuters

(KLEIN)FRUIT

Misschien heb je op school ook wat ruimte voor fruit? Op sommige scholen staan enkele appel- of perenboompjes, en drinken de leerlingen in de nazomer het heerlijke sap! Je vindt in de buurt vast een plek waar men fruit kan persen en in flessen of dozen kan bewaren.

Maar ook kleinfruit zoals frambozen, bessen of druiven kunnen een plaats krijgen rond de schoolmoestuï.

- Opgelet: vaak dragen de struikjes vruchten in de zomervakantie, dus kies zorgvuldig!*
- Ze vragen, eens aangeplant niet veel werk, en kunnen een kaal muurtje of hoekje mooi groen opvullen
- Kinderen, maar ook vogels zijn er gek op, zo helpen we de natuur een handje!

* Meer praktische en technische informatie nodig?
VELT helpt je met de handleiding schoolmoestuï. [Klik hier](#)

2.2 WAAR KOMT DE TUIN?

Kies een rustige plek, niet te nat en niet te droog, die goed kan opwarmen en minstens 4 à 5 uur zon krijgt vanaf de voormiddag. Een licht hellend perceel op het zuiden geeft snellere opwarming in het voorjaar. Maak je moestuin niet in de buurt van grote bomen: ze zuigen veel water weg en geven schaduw.

Verzeker je ervan dat de bodem niet vervuild is. Laat bij onzekerheid een bodemanalyse doen. Vermijd treinbiels of autobanden in de tuin. Ook kant-en-klare bakken uit de winkel zijn vaak chemisch behandeld. Ze kunnen ongewenste chemische stoffen in de bodem lekken en die kunnen opgenomen worden door de planten. Dat willen we niet op ons bord!

KEN JE BODEM

Meng een hoopje aarde met water in een grote afsluitbare bokaal. Schud het geheel op en laat een tijd rusten. Zand zal het eerst zakken. De volgende laag is leem. Bovenaan ligt de klei. Het rondrijvend materiaal is van organische aard. Wat zijn de verhoudingen ongeveer?

Heb je vooral **leem** (met wat zand en klei) dan heb je geluk. Je bodem is zeer geschikt voor zowat alle teelten.

Heb je overwegend **zand**, dan is extra (oude) compost of bentoniet (klei) aangewezen om je bodem meer geschikt te maken voor groententeelt.

Heb je veel **klei**, dan kan inmengen van zand en oude compost de grond minder zwaar maken.

Meer info : www.velt.nu/bodemzorg en velt.nu/bodem-analyseren-en-verbeteren

2.3 TUINIEREN IN VOLLE GROND

Werk bij voorkeur in **volle grond**. Zorg voor luchtige grond, vrij van wortelonkruiden. Geraak je aan zadenrije compost? Dek dan de volledige oppervlakte af met een laag van min. 5 cm compost. Zo hou je lichtkiemers (vele ongewenste kruiden) in het donker en dus in rust.

Via intercommunales e.a. kan je vaak goedkoop aan VLACO-compost geraken. Misschien krijgt de school die zelfs gratis (www.vlaco.be/verkooppunten)

Maak percelen van maximum 2 kinderarmen breed (80 cm) om betreding te vermijden. Dit is namelijk nefast voor de bodemstructuur: er kan bijna geen lucht en water in een verdichte bodem.

In een grotere tuin maak je 'kruiwagenbrede' hoofdpaden waar je met twee kan passeren.

ONDERHOUDSVRIENDELIJKE PADEN

Dek de paden af met worteldoek en leg daarop hakselhout of planken (vb. 2de hands steenschotten of steigerhout).

Een pad uit gerecupereerde volle bakstenen op een gestabiliseerd zandbed (1 deel cement op 10 delen zand) is mooier, maar vraagt meer werk.

Een kruidentuin in ontwikkeling met bakstenen paden.

2.4. VIERKANTE METER TUIN OF TUIN IN POTTEN

Zorg voor een diepte van minstens 30 cm. Let er op dat het overtollige water onderaan weg kan. Met steenschotten kan je zelf stevige, duurzame bakken fabriceren.

Voor kinderen in een rolstoel voorzie je bakken op poten waar ze onder kunnen rijden.

Bedenk dat je bakken en potten met aarde moeten vullen. Aangekochte potaarde is duur.

Kinderen kunnen zelf goedkope potaarde mengen. (Bron: www.velt.be)

Het is ecologisch verantwoord want je hebt geen turf nodig. Na de oogst kan je deze potaarde hergebruiken na mengen met 10% jonge compost.

- 40% zwarte tuingrond (verankering, mineralen en bodemleven)
- 30% kokosvezel of houtschorscompost (luchtigheid en watervasthoudend)
- 20% verteerde en zandvrije compost (extra mineralen en watervasthoudend)
- 10% metserzand (korrel 0,2-0,5 mm) (drainage niet nodig indien zandige tuingrond) of 3% bentoniet (kleimineraal) bij zeer zandige tuingrond.

In deze tuin dekt men vanaf de herfst alle lege bakken af met waterdoorlaatbare worteldoek. Dit beschermt de bodem en laat je in de lente met onkruidvrije grond starten. De doeken zijn aan één zijde vastgemaakt aan de bak, aan de ander zijde aan een ronde balk die toelaat om de doek in het voorjaar op te rollen. Ook bij stevige wind blijft alles ter plaatse.

HANDIG TUINMATERIAAL

Kruiwagen, spade, zandschop, spitriek (riek met brede tanden), handschopjes, hark, hak, gieter en emmers (om gewied materiaal naar de composthoop te brengen).

Tip: Vermijd gelakt materiaal: de lak komt los en roest slaat toe. Je kan goed tweedehands materiaal kopen of krijgen.

2.5 WOEKEREN MET RUIMTE

Weinig plaats? Geen bezwaar!

Er zijn verschillende mogelijkheden om op een kleine oppervlakte lekker resultaat te halen.

AARDAPPELEN OP EEN KLEINE OPPERVLAKTE

Aardappelteelt is een aanrader maar vraagt vrij veel oppervlakte. En achtergelaten knolletjes verstoren het volgende jaar al eens een zorgvuldig gezaaid rijtje. Een leuk alternatief is aardappelen kweken in een toren of kweekzak (in de handel te verkrijgen).

Vul de zak met een 20-tal cm aarde en rol de wanden naar beneden. Plant 3 poters (pootaardappelen) in de aarde. Wanneer het loof opkomt, vul je telkens aan met aarde en ontrol je de zak naar boven, zodat 1/3 -de van het loof boven blijft steken. Zo kan je zelfs tot een meter hoog gaan. Zorg voor voldoende vocht.

HANGENDE TUINEN

In recuperatie dakgoten tegen een muur of heldere kunststofflessen aan een draad kan je zaaien of planten. Zorg voor een voldoende groot volume aan aarde om uitdroging te voorkomen. Zoek Google 'afbeeldingen' met de zoekterm raamtuinieren of window farming.

VERTICAAL TUINIEREN

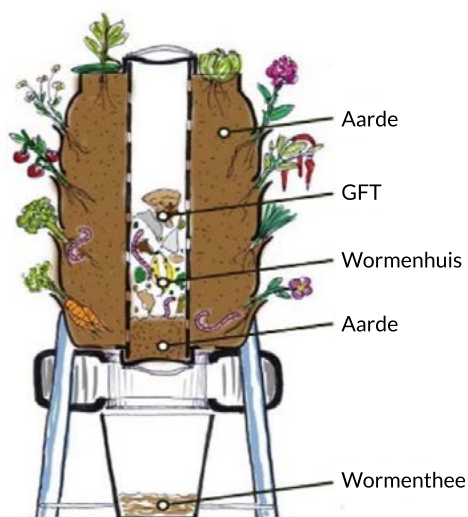
Zelfs paletten kunnen beplant worden. Kijk ze na op splinters of uitstekende nagels. Leg ze neer en dek 1 kant + onder- en zijkanten af met worteldoek. Draai om en vul de ruimte met aarde en beplant /bezaai. Zet de pallettuin pas recht als de planten goed ingeworteld zijn.

Voor een constante watervoorziening ga je zo te werk: neem een fles met schroefdop en maak 2 gaatjes in de dop. Vul ze met regenwater en zet de dop er weer op. Zet de fles omgekeerd 1/3 in de aarde, aan de bovenzijde van de pallet. Het water sijpelt langzaam in de grond. Verdeel zo een aantal flessen over de volledige breedte van je palettentuin.

VOOR DE KNUITSELAARS: DE GROENTENRAKET

Op internet vind je info over een zelf te maken of aan te kopen 'balkonton' of 'groentenraket' een plaats-besparende combinatie van wormencompostering en verticale moestuin op pootjes.

EFFICIËNT MET RUIMTE: EEN MINI -VOEDSELBOSJE

Creëer, naar analogie met de verschillende lagen in een bos, meerdere 'verdiepingen' van eetbare gewassen op een zonnige plek. Zo creëer je een 'gilde'. Dit idee uit de permacultuur leidt tot een onderhoudsarm natuurlijk systeem waarbij oogsten de voornaamste tuinactiviteit is. De aanleg lijkt iets complexer maar is zeker haalbaar.

Heel wat scholen hebben ergens een zonnig plekje dat door 'vulgroen' wordt ingenomen. Hier kan de gilde zijn intrek nemen.

- 1 **Hoogste lagen:** kies een fruitboompje of hazelaar met hieronder aalbessen, als hoogste lagen.
- 2 **Klimmers:** in de bomen of struiken laat je bv. een klimboon, erwt, komkommer of Oost-Indische kers kers groeien.
- 3 **Kruidlaag:** in de schaduw plant je daslook en roomse kervel. In de halfschaduw kan je citroenmelisse, bieslook en peterselie kwijt. Aan de zonnekant kies je voor doorlevende gewassen als veldzuring, bloedzuring, rucola, klassieke keukenkruiden (rozemarijn, tijm, salie, dragon, lavas) aangevuld met plukgroenten (probeer eens bladkool) en gewassen die zich makkelijk uitzaaïen, zoals zwartmoeskervel en goudsbloem. Vul de open plaatsen aan met voorgezaaide, stevig opgekweekte groenten (kies uit de zaden van je groeikit). Plaats de laagste gewassen vooraan zodat ze voldoende zon krijgen.
- 4 **Kruipers:** tegen de bodem kan je (bos)aardbei (meer zon) en lieve-vrouw-bedstro (schaduw) planten.
- 5 **Knol- of wortelgewassen** zorgen voor de diepste laag. Bijvoorbeeld Yacon, wortel, wortel-peterselie.

2.6 KRINGLOOPDENKEN

Composteren hoort bij een moestuin zoals basilicum bij tomaatjes. Compost verbetert de bodem en levert de nodige mineralen aan je gewassen.

Zelf compost maken is niet moeilijk. Voorzie een schaduwrijke plek voor je compostbak, -hoop of -ton. Je kan er al je GFT-resten in kwijt, het wordt vanzelf omgezet in kostbare compost. Kinderen leren meteen kringlooptuinieren en tuinieren zonder afval.

Laat ze kennismaken met Jerom de compostworm (uit de leuke didactische map '[Composteren met kinderen](#)').

[Klik hier voor meer info over composteren](#)

Compostbak onder boom
in hoekje met snipperwand.

MULCHEN

Mulchen is het bedekken van de bodem met fijn organisch materiaal: blaadjes, maaisel, hooi of stro. Het zorgt voor een levende bodem, onderdrukt onkruid en voorkomt uitdroging. Breng het in dunne laagjes aan tussen de gewassen. Heb je veel last van naaktslakken dan hou je de bodem toch beter onbedekt.

In de winter beschermt mulch de leeg geoogste plekken tegen neerslag en wind. Wel tijdig verwijderen in het voorjaar om de bodem te laten opwarmen. Onder kleinfruit kan het blijven liggen.

REGENWATER

Heb je een tuinhuisje, buitenklas of een serretje: vang het regenwater op! Recupereer consequent water van het groenten wassen, halflege drinkbekers enz. Gebruik opgevangen (regen)water voor je tuin of in de klas bij de voorkweek.

3. STAP VOOR STAP

3.1 OPSTART BINNEN

*Reikhalzend uitkijken naar de lente kan nekpijn veroorzaken
Binnen wat voorzaaien kan dan helend werken.*

Voorzaaien doe je binnen op een warme plaats in zaaibakjes, (pers-)potjes of handige 'zaaitrays'. Geef ruim 'startwater' en zorg voor voldoende licht om 'slappe langnekken' te voorkomen (weer die nekpijn ...). De jonge plantjes in de zaaibakjes moet je tijdig verspenen (overplaatsen in een potje). Dit doe je heel voorzichtig vanaf de vorming van de eerste blaadjes die volgen op de 2 kiembladjes.

Zaaitray

Kleuters hebben een beperkter tijdsperspectief (ook wel 'oneduld' genoemd) en verliezen hun interesse als er niet snel resultaat volgt op hun handeling. Probeer eens kiemgroenten: lekker (en snel)!

KIEM- OF SPRUITGROENTEN

Naast de klassieke tuinkers kunnen ook prei, alfalfa, fenegriek, radijs en linzen een snel oogstbare en gezonde lekkernij bieden. Strooi de zaden op een schaal met wat vochtig keukenpapier en zet ze op een lichte, maar niet te warme plaats. Voorkom droogstaan. Werk hygiënisch om schimmels te voorkomen. Gebruik steeds biozaden om chemische vervuiling van de klassieke zaadontsmetting te vermijden.

Gezond, gezellig: platte kaas met verse kiemen.

Zelf platte kaas maken is absoluut niet moeilijk en het resultaat is uitstekend te combineren met je verse kiemen of de eerste radijsjes uit de tuin (later in het jaar ook met lekkere bessen of ander fruit).

Je vindt info over deze lekkere en leerrijke activiteit op www.ziezegroeien.be.

ZAILINTJES

'Klieder' zelf zaailintjes in mekaar

- Knip 3 cm brede strookjes eco-keukenpapier.
- Duid met pen aan waar de zaden komen (zaaiafstand zie verpakking of zaaikalender in dit boekje).
- Maak een papje van 50 gr bloem en 30 cl lauw water.
- Smeer een beetje op elk merkteken en leg er één of twee zaadjes op.
- Smeer hier en daar nog wat aan één kant van het strookje en vouw het overlangs dicht.
- Schrijf de naam van het zaad op het uiteinde.
- Laat drogen. Rol het lichtjes op en doe er een elastiekje omheen.

Het zaailint rol je nadien uit in je tuintje of kweekbak op de juiste zaaidiepte. De zaadjes liggen meteen op de juiste afstand. Het keukenpapier composteert ter plaatse. Zaailintjes kunnen ook mee naar huis.

3.2 OPSTART BUITEN

Neem de bodembedekking (karton, mulch, doek) in het voorjaar tijdig weg zodat de bodem kan opwarmen. Mogelijk moet je de bodem wat losmaken met de spitriek of woelvork. Vermijd spitwerk met de spade: omkering van de grondlagen verstoort het bodemleven.

Compost (bovenop) aanbrengen is vooral nodig op plekken waar je kool- en vruchtgewassen wil telen. Ui, sjalot, radijs, wortel, erwt en boon vragen geen compost.

INSTRUCTIES

- Vertel aan de kinderen dat de zaadjes niet te dicht bij elkaar mogen liggen: de planten zullen groeien en hebben dus ruimte nodig.
- Veilig werken: kijk uit en wees voorzichtig in de buurt van iemand die werkt met gereedschap met lange steel (spade, hak en hark). Zo vermijd je stelen in het gezicht
- Nooit handen aan de grond waar je met groot materiaal werkt.
- Wanneer je dit gereedschap even niet gebruikt: harken steeds met de tanden naar beneden, spades recht in de grond.

TER PLAATSE ZAAIEN

- Duid de zaai voor aan met wat wit zand of zagemeel. Deze moet niet per definitie recht zijn. Zaaian in leuke vormen (figuren, letters) biedt extra pret.
- Gebruik een zaaihulpje, zeker voor fijnere zaden.
- Gebruik de groeikalender van Zie ze groeien voor de zaai-informatie van de geleverde zaden, en raadpleeg de zakjes zaad voor plantafstanden.
- Plaats stokken (kabouterstokken) aan de uiteinden van de voor, zodat je weet waar je iets zaaid. Vooraan voorzie je een plantensteker met naam van de groente. Gratis plantensteker: op de binnenzijde van 'mesheft'-schelpen kan je schrijven met watervaste stift of een vettig potlood.

zaaihulpje

kabouterstokken

mesheft-schelp

PLANTEN

- Duid duidelijk aan (vb. met stokjes) waar de plantgaten moeten komen. Respecteer de plantafstanden.
- Niet te oppervlakkig of te diep: zorg dat er geen wortels boven de aarde uitsteken en ga na of er niet te diep geplant is. Het groeihart (middelste van de plant) van bladgewassen moet boven de aarde uitsteken. De bovenzijde van perspotjes gaat ongeveer 1 cm onder de aarde.
- Aarde steeds goed aandrukken of aangieten.

Tips: Leg plantuinen net voor het planten een nacht in een emmer (regen)water. Laat de kluiten van je plantgroenten goed verzadigen.

Geef na zaaien of planten wat 'startwater' bij zeer droge grond.

Doe je plant- en zaaiwerk nog net voor de paasvakantie? Zorg voor iemand die eens wil begieten indien het aanhoudend warm en droog blijft. Eens de wortels goed ontwikkeld zijn is gieten enkel nodig bij extreme droogte.

3.3 VERZORGING

Vroege aanplant kan in het voorjaar bescherming gebruiken tegen koude nachten: **vliesdoek** is ideaal, maar ook **petflessen zonder bodem, omgekeerde emmers of bloempotten** kunnen jonge planten beschermen tegen vorst. Emmers en bloempotten hebben als nadeel dat je ze overdag moet verwijderen.

In zeer droge periodes kan een stevige gietbeurt het verschil maken. Doe dit met een broes en niet met de volle straal. Op hete dagen begiet je best 's avonds, anders doe je het beter 's morgens.

Zeerge jonge plantjes zijn zeer gevoelig voor droogte. Maak je planten echter niet verslaafd aan water. Vermijd gieten als het niet echt nodig is maar laat de planten met hun wortels zelf dieper op zoek gaan naar vocht. De bodem oppervlakkig loshakken en mulchen vermindert uitdroging van de bodem.

Verdere teeltzorgen beperken zich overwegend tot wieden, uitdunnen, en mulchen.

Bij aardappel moet je ook aanaarden: breng aarde aan over de plant zodat hij nog 1/3 boven steekt. Doe dit in twee beurten tot je een ongeveer 25 cm hoge rug verkrijgt.

Enkel bij ziekten en plagen kunnen extra (ecologische) ingrepen nodig zijn maar deze zijn (buiten het handmatig verwijderen van schadelijke beestjes) niet zo evident in schoolcontext. Ze komen gelukkig niet zo veel voor. Volg je moestuin goed op en oogst tijdig.

Slakken hebben de belangrijke rol van 'grazers' en opruimers in de natuur. Wanneer ze massaal voorkomen in de moestuin kunnen ze echter voor veel schade zorgen.

- Je kan ze met de hand vangen maar ze zijn vaak actief tijdens de nacht.
- Bied **schuilplaatsen** in de vorm van rabarberbladeren, halve appelsienschillen of ander donkere vochtige plekjes. Hier kan je ze overdag vinden en weghalen. Je kan er blijkbaar lekkere (?) hoestsiroop van maken, echt waar!
- Rond potten kan je ook **kopertape** doen: slakken kruipen hier niet over.
- Gebruik **nooit klassieke slakkenkorrels**. Deze zullen de natuurlijke vijanden van de slak zoals egels en padden ook vergiftigen. Alleen korrels op basis van ijzersulfaat treffen enkel de slakken zelf.

Voor meer tips, [klik hier](#)

3.4 TIJDEN VAN OVERVLOED: OOGSTEN EN VERWERKEN

Dit is waar je met je klas naar toe hebt gewerkt: oogstbare groenten, kruiden, bessen ... Jullie gaan kunnen genieten! Meteen vers van de plant opeten, of eerst klaarmaken, alles kan.

Maar eerst nog even dit: zorg ervoor dat je bodem na het oogsten niet onbedekt blijft.

Dek de bodem af of nog beter: laat de geoogste planten volgen door een nateelt. Zonnebloem, pompoen, courgette, Oost-Indische kers zijn aanraders naar het einde van het schooljaar.

DE OOGST

Om te weten wanneer wat geoogst wordt, is het van belang inzicht te hebben in de seizoenen en de manier waarop planten groeien en opgebouwd zijn. Gebruik hiervoor de pedagogische fiche op www.ziezegroeien.be

Je zal merken dat je planten kan indelen volgens het deel van de plant dat eetbaar is.

Knolgewassen

Van knolgewassen (ui, wortel, aardappel, raap ...) eten we de knollen. De planten leggen hierin een voedselvoorraad aan: we kunnen ze langere tijd bewaren en ze zijn in meerdere seizoenen beschikbaar.

Oogsttip

Ui, sjalot en look kan je laten doorgroeien tot het loof droogvalt, oogst dan direct. Laat drogen in de schaduw als je hem wil bewaren. Vroeger oogsten geeft minder opbrengst maar het nog frisse loof kan je ook opeten. Aardappel moet je oogsten als het loof droogvalt. Als je 'de plaag' hebt (te herkennen aan zwarte of donker plekken in het loof), snij dan direct het loof af en oogst meteen. Radijs: regelmatig opvolgen. Te grote knollen worden voos. Het loof en de bloemen zijn ook eetbaar.

Vruchtgewassen

Vruchtgewassen (tomaat, meloen, komkommer, pompoen ...) hebben een lange ontwikkeltijd voor ze aan vruchten toe zijn: ze zijn er eerder vanaf de zomer. Vanaf de herfst hebben ze te weinig warmte. Peulvruchten als erwten en tuinbonen zijn van onze streken: ze kunnen vroeg geplant worden en zijn tegen de vroege zomer oogstbaar. Prinsessenbonen en snijbonen komen uit Zuid-Amerika. We kunnen ze pas na 15 mei buiten zaaien en ze worden pas in volle zomer geoogst.

Oogsttip

Komkommers pluk je regelmatig, zo komen er meer vruchten. De oogst valt vooral in de zomer. Erwtjes kan je regelmatig plukken, om ze lekker vers te kunnen eten.

Bladgewassen

Bladgewassen hebben veel zon en warmte nodig en kunnen bevroren. Ze groeien wel snel. Vanaf het voorjaar is er een mooi aanbod: sla, spinazie ...

Oogsttip

Rucola, snijsla en peterselie kan je regelmatig snijden. Laat het groeihart (het midden van de plant) intact voor hergroei.

Bladkolen (savooi, witte en rode kool, palmkool, spruitjes, ...) zijn echte wintergroenten en kunnen goed bewaard worden.

Specialeke: witlof is er in de winter. Het groeit uit een wortel die is opgekweekt in het vorige seizoen.

Meer over seizoensgroenten? De hippe tuinkip Colette Courgette van de Veltseizoenskalender laat de kinderen ontdekken hoe lekker en boeiend seizoensgroenten en -fruit zijn. Zie www.velt.nu/seizoenskalender

GENIETEN VAN DE OOGST

Na het oogsten is het uiteraard tijd om lekker te smullen. Heb je een kookplek, dan kan je alle kanten op, maar ook zonder kunnen de leerlingen aan de slag. Probeer bijvoorbeeld een kleurrijk slaatje, afgewerkt met madeliefjes of goudsbloem.

Of verrijk de lunch met verse groentjes en een zelfgemaakt broodsmersel. We maakten dit jaar 'Zie ze groeien' receptfiches om jullie te inspireren om de weelde uit de moestuin te verzilveren.

Nog meer inspiratie vind je [GoodCook.be](https://www.goodcook.be).

Koken is ook een sociaal gebeuren. Misschien kan je mét of voor senioren uit de buurt koken?

Of de andere klassen, of de ouders van de leerlingen verrassen met een oogstfeest?

Buiten soep smullen van eigen gekweekte groentjes, nog gezelliger!

Tip van juf Kris

Wil je in de klas op warme dagen eens iets anders aanbieden dan water? Of wil je op een klasfeestje niet naar gezoete of kunstmatige dranken grijpen? Gebruik een drankdispenser en verse kruiden en fruit uit de schooltuin om lekkere (koude) infusies te maken. Dit kan kaderen in het drink- en plasbeleid van de school, is handig, goedkoop, gezond, gezellig en bespaart drankverpakking. Zie ook: www.goodplanet.be/oponzegezondheid

EXTRAATJE: GROENTESCHEUTEN FORCEREN

Je neemt groenten die al oogst gegeven hebben en geeft ze een 2de leven. Het bekendste voorbeeld is witloof. De wortels vormen bladeren. Omdat we ze in het donker laten groeien zijn de bladeren wit: het bekende witloof. (bekijk de video op www.ziezegroeien.be)

Bolgewassen: ui, sjalot, knoflook

Je zet ze dicht bij elkaar op vochtig keukenpapier: de snel gevormde stengels kan je snipperen in de sla.

Wortelgewassen: rode biet, raapjes, wortel, schorseneer ...

Houd de bovenste centimeter bij na verwerking in de keuken. Plaats hem op vochtig keukenpapier of wat aarde in een bak. Na enkele dagen oogst je al eetbare blaadjes.

Bladgroenten: sla, andijvie, bladkool, peterselie, warmoes ...

Hou het groeihart intact en plant het in een pot: er volgt een tweede oogst.

Leerwinst: uit deze ervaring leren kinderen dat planten voedsel kunnen opslaan in hun wortel (vb. biet) of hun verdikte stengel (vb. ui), en dat planten vaak verbazend goed kunnen recupereren.

Geschenktip uit de tuin: zelfgemaakte kruidenazijn.

- Verzamel met de leerlingen glazen wegwerpflesjes of bokaaltjes (met deksel). Doe de gewassen en gedroogde kruiden (rozemarijn, dragon, tijm, ...) erin en vul af met azijn. Alles moet onderstaan.
- Plaats de flessen gedurende twee weken op een warme zonnige plek.
- Zeef de kruiden uit de azijn met een theedoek.
- Bewaar op een koele donkere plek om smaak en kleur te behouden.
- Versier de fles met glasstiften, maak een mooi kaartje met de ingrediënten en hang het met raffia aan de fles.

HANDIG KEUKENMATERIAAL

- Een **spiraalsnijder** is een interessante investering. Kinderen snijden met veel plezier knol- en wortelgewassen in lange krullende slierten en toveren kleur op hun bord. Net spaghetti.
- Een **mandoline** is dan weer geschikt om snel flinterdunne schijfjes te snijden van groenten als snijbiet, wortel, koolrabi of knolselder. Gebruik steeds de meegeleverde houder voor de veiligheid: het mesje is vlijmscherp. **Doe dit onder direct toezicht.**
- Tot slot is een **rasp** zeer handig om fijne stukjes te verkrijgen. Er bestaan verschillende soorten en vormen. **Ook hier opgepast voor de vingertjes.**

TEEL ZELF JE ZADEN EN MAAK ZO DE CYCLUS ROND!

Zelf zaden telen is niet zo moeilijk. Laat gewoon één van je betere planten bloem vormen (doorschieten) en oogst tijdig de zaden. Raszuiver zaad telen is dan weer een stuk moeilijker. Van F1-hybriden (steeds vermeld op zaadverpakking vb. de komkommer uit de groeikit) lukt het alvast niet. Ze zijn niet zaadvast en elk plantje uit die zaden heeft andere eigenschappen. Met sommige kruisbestuivers (radijs, selder, kervel en peterselie) heb je een redelijke kans. Je moet dan wel minstens twee planten op hetzelfde tijdstip in bloei laten komen. Snijbiet kan ook maar vermijd dan rode biet in bloei in de buurt.

Bij zelfbestuivende soorten als erwten en bonen, tomaat en sla heb je de meeste kans op succes. Het teveel aan zaden kan je meegeven aan je leerlingen of ruilen met geïnteresseerden. Via zadenbibliotheken of zadenwerkgroepen kan je ook speciale zaden verkrijgen en jouw zaden aanbieden.

Velt heeft een zeer goed basisboek rond het thema.
www.zelfzadentelen.be

4. HAAL MEER UIT JE TUIN

4.1 PADDENSTOELenhoekje

Interessant: zelf oesterzwammen of shiitakes kweken op koffiegruis en berkenstammetjes? Dat kan op school!

Koffiegruis vind je in de leraarskamer. Paddenstoelenbroed, in de vorm van pluggen (voor de stammetjes) of los substraat (om op koffiegruis te enten), kan je online kopen. Voor dit leerrijke experiment heb je verder nog een ijskast nodig (voor de opstart met los broed) en een plaatsje in de klas of in de schaduwtuin (kringloophoekje).

Met wat geluk kan je twee of zelfs drie keer paddenstoelen oogsten: lekker voor een soepje of op een toast.

Kant-en-klare pakketten die je alleen maar hoeft te besproeien, zijn makkelijker, maar duur en niet zo leuk en leerrijk. Terwijl de leerlingen hun eigen kweekset bouwen, leren ze ook over de bouw van de zwammen en hun functie als afbreker in de natuur.

4.2 LEKKER SPANNEND: WILDPLUKSLA EN BLOEMENTHEE

DE OORSPRONG VAN ONZE GROENTEN EN FRUIT

Alle groenten- en fruitvariëteiten die we nu telen, zijn door selectie ontstaan uit wilde planten. Zo is wilde peen de voorouder van onze wortel. Pastinaak, aalbes en appel zijn **cultuurvariëteiten** die we ook nog in het wild vinden.

Cultuurvariëteiten bieden enorme voordelen tegenover wilde planten: ze zijn aangepast aan andere seizoenen, geven meer opbrengst, smaken beter, enz. Maar ze missen vaak zeer gezonde voedingsstoffen die uit de moederplanten werden weg geselecteerd (vb. bitterstoffen).

Daarom is het goed voor onze gezondheid ook wilde planten te eten.

WAAR VIND JE WILDE PLANTEN?

Geef een plaats aan wilde planten op je eigen terrein of ga ernaar op zoek in de buurt. Leer kinderen daarbij dat er giftige planten of giftige plantendelen zijn. **Een juiste determinatie van de planten is dan ook van levensbelang.**

Een correcte determinatie van schermbloemigen is niet makkelijk, maar wel belangrijk: kervel is eetbaar, van dolle kervel of scheerling blijf je af. Extra aandacht dus, en **bij twijfel: niet plukken!**

- Op schoolterreinen vind je vaak **vlier** (de bloemen en de RIJPE, zwarte bessen zijn zó eetbaar of in thee te gebruiken), madeliefje en paardenbloem (lekker in de sla).
- 'Molsla' zijn de gebleekte bladeren van de **paardenbloem**. Door de paardenbloem met aarde of een donkere pot te bedekken, worden de bladeren gebleekt en krijgen ze een zachtere smaak. Het is de voorloper van ons witloof.
- In moestuintjes vind je **vogelmuur, perzikkruid, melde en melkdistel**.
- In graslandjes groeit **klaver** en **weegbree**. De bloemen van **dovenetel, herderstasje, lindenbloesem** en **duizendblad** zijn eetbaar. Ook van groenten als **pompoen, courgette, witloof, radijs, prei, bieslook** en **daslook** kan je de bloemen gebruiken.

In de handige plukkalender van **de-boom-in** vind je per seizoen een overzicht van planten die bruikbaar zijn in thee of sla (dus zonder bereiding). [Ontdek hem hier](#).
Zie ook:

- www.deboomin.eu: heel wat keukenrecepten voor bosproducten.
- Handboek voor wildplukkertjes ISBN 9789059565876.
- Google 'wildplukken'.

4.3 TUINIEREN ZONDER GRENZEN

Bij ons is een mislukte teelt hooguit een leerrijke teleurstelling, en geen ramp. Wie niet veel oogst zal niet op zijn honger blijven zitten.

Heel wat scholen uit het Zuiden kweken groenten op een zelfvoorzienende manier. De leerlingen hebben er veel belang bij goed te leren tuinieren want ze zijn ervan afhankelijk voor hun eigen onderhoud. Ze gaan dan ook anders om met voeding, water en tuinieren ...

Heb je kinderen met een buitenlandse achtergrond? Zoek eens planten uit hun regio om in de tuin te zetten. Zo staat er iets dat zij (beter) kennen. Misschien kunnen ze wat plantjes of zaadjes van thuis meebrengen. Denk aan muntsoorten, zuiderse en oosterse kruiden, paksoi, yacon, mizuna, amarant ...

Tip: leg contact met een tuinierende school in het buitenland en wissel foto's en ideeën uit. Je leert andere culturen en omstandigheden kennen, je werkt aan wereldburgerschap en sociale vaardigheden enz.

4.4 EXTRA MUROS

AAN DE SCHOOLPOORT

Bekijk eens of je aan de schoolpoort geen bakken met plukkruiden of meeneemgroenten kan plaatsen (bv. rozemarijn, laurier, tijm, munt, citroenmelisse en/of warmoes, kervel en peterselie).

Dit geeft je tuinproject uitstraling naar buiten: de ouders, de burens, de passanten. Het brengt een positieve dynamiek in de buurt. Let wel op voor vervuiling door uitlaatgassen, honden enz.

JONGE SPRUITEN EN OUWE BESJES TUINIEREN SAMEN!

Meerdere scholen werken samen met een lokaal dienstencentrum voor senioren of een woonzorgcentrum. Kinderen en ouderen tuinieren samen. Ieder draagt z'n steentje bij: ervaring, werkracht, enthousiasme ...

GoodPlanet helpt mee aan zo'n waardevolle initiatieven: [lees hier alles over de generatietuinen](#).

OP STAP

Ga met de klas eens kijken hoe anderen het doen. Er zijn veel plaatsen waar groenten, kruiden of fruit worden geteeld of verhandeld. Denk aan een kinderboerderij, maar ook aan een groentehandel, tuinbouwbedrijf of zorgboerderij. Misschien is er wel een tuinierende ouder, buur of volkstuinier die met plezier een klas ontvangt.

Andere mogelijkheden voor uitstappen:

- Het groentemuseum in Sint-Katelijne-Waver (www.tgrom.be)
- 'Met de klas de boer op' van Inagro en provincie West-Vlaanderen (www.metdeklasdeboerop.be)
- Plattelandsklassen van de Boerenbond (www.plattelandsklassen.be)

SURFEN

Meer zin in een virtuele uitstap?

Het **Centrum voor Agrarische Geschiedenis** (CAG) bestudeert de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, platteland en voeding, vanaf 1750 tot en met vandaag. Ontdek dit rijke erfgoed op www.HetVirtueleLand.be.

5. NOTA'S

Teken op de volgende pagina de indeling van je tuin. Noteer de zaai- en plantdata, de werkmomenten, de oogsttijd en andere gegevens van je Zie ze groeien-project.

TUINPLAN

VERDER NOG DIT...

ZAAI- EN PLANTDATA

 **Zie ze
groeien**

Uit de oude 'doos' ...

Een meer dan honderd jaar oude bedenking over onderwijs,
die niet aan belang heeft ingeboet, past uitstekend bij deze groeikit!

**'Uwe eerste botanische les is niet de studie van de deelen der plant,
omdat de meeste handboeken met dit punt aanvangen, maar de bloemen aan uw venster
en de boomen in den schooltuin moeten van in de laagste klasse
vriendinnen en vrienden zijn van uw leerlingen'.
(uit 'Encyclopedisch onderwijs', M. Thiery Gent, 1914)**

COLOFON

Dit is een uitgave van GoodPlanet Belgium vzw (2023)
Dank aan Dorien Pelckmans en Leentje Speybroeck van Velt voor de tips.
Depotnummer: D/2018/11633/3
Redactie Tine Vanfraechem, Kris van Ingelghem, Charlotte Pattyn (GoodPlanet)
Herwerking : Katrijn Van Huffel, Séverine Hervé - Vormgeving en illustraties : Elke De Coninck
V.U.: Jo van Cauwenberge, Edinburgstr. 26, 1050 Brussel
In samenwerking met Velt.

GOODPLANET.be